

BENEŠINO IZDANJE SILIJEVA EPA: OPĆI OKVIR

V l a d o R e z a r

UDK: 821.163.42.09 Beneša, D.
821.124(497.5).09 Beneša, D.
Izvorni znanstveni rad

Vlado Rezar
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Z a g r e b
vrezar@ffzg.hr

Editio princeps najdužeg rimskog epa, *Punica* Silija Italika u 17 knjiga i više od 12000 heksametara, tiskana je u Rimu 1471, a do polovine 16. st. širom europskih humanističkih centara pojavit će se još petnaestak izdanja. Za prvo tiskano u *octavo* formatu, ono lyonsko iz 1514, zaslužan je dubrovački trgovac i latinski pjesnik Damjan Beneša (1476-1539). Zbog malog broja primjeraka i činjenice da se ubraja među tiskarske krivotvorine znamenitih *aldina*, ovo se izdanje danas spominje uglavnom kao vrijedan tipografski artefakt. Manje je pritom poznato da je Beneša osim novog formata i tiskarskog sloga čitateljima ponudio i emendiran latinski tekst, na koji će se priređivači Silijeve epa sve do modernih izdanja pozivati kao na jedan od najboljih. Članak pokušava ukazati upravo na mjesto Benešina filološkog pothvata u tradiciji priređivanja teksta Silijeve epa, te istovremeno pojašnjava okolnosti u kojima je lyonsko izdanje uopće nastalo, upotpunjujući tako postojeću sliku o Beneši kao svestranu humanistu.

Ključne riječi: Silije Italik, *Punica*, Damjan Beneša, lyonsko izdanje iz 1514, humanizam, kritika teksta

Osim onoga što o Siliju Italiku (*Tiberius Catius Asconius Silius Italicus*, oko 26 – oko 101) i epu *De bello Punico secundo* pišu njegovi suvremenici Plinije Mlađi i Marcijal, sačuvanih spomena ovom rimskom autoru i njegovu djelu gotovo da i nema sve do vremena renesansnih pronalazaka zagubljenih rukopisa klasičnih autora.¹ U kojoj se mjeri tom velikom Vergilijevu štovatelju, koji je pjesniku iz Mantove i grob bio obnovio, kroz stoljeća zagubio trag svjedoči i to

---

¹ Usp. Leighton Durham Reynolds, *Texts and Transmission: a Survey of the Latin Classics*, Clarendon Press, Oxford, 1983, 389; *Plin. Min. Epist.* III, 7; *Mart. Epigr.* IV, 14; VI, 64; VII, 63; VIII, 66; IX, 86; XI, 48, 50.

da je rodonačelnik humanizma Francesco Petrarca sastavio vlastiti ep na istu temu kao i Silije, što vjerojatno, već i iz pukog poštovanja prema klasičnoj starini, ne bi bio učinio da je imao ikakvih saznanja o svojem rimskom prethodniku.² Silija će tako »u život vratiti« tek Firentinac Poggio Bracciolini (1380-1359), najznačajnija figura u eri velikih rukopisnih otkrića. Poggio je tekst *Punica*, za vrijeme zasjedanja Crkvenog sabora u Konstanzu, 1417. pronašao u znamenitom samostanu St. Gallen ili u njegovoj okolici. Istom prilikom od propasti su spašeni i tekstološki vrijedni rukopisi Lukrecija i Manilija; ipak, pronalazak Silijevih *Punica* neusporedivo je važniji jer bila je riječ o jedinom cjelovitu primjerku tog djela koji se probio kroz srednji vijek, na kojem počiva cjelokupna kasnija rukopisna tradicija.³ Pronalazak je u humanističkom svijetu dočekan s oduševljenjem, a ep će širem krugu čitatelja postati dostupniji od 1471, kad kreće povijest njegovih tiskanih izdanja.⁴ *Editio princeps* pojavit će se u Rimu, uz neobičnost da prestižnu titulu prvoga dijele dva međusobno neovisna, gotovo istodobna izdanja. Priređivači jednog bili su Nijemci Sweinheim i Pannartz, koji su uopće i prvi tipografi na tlu Italije, dok je slavni Pomponije Leto priređivač onoga nekoliko dana mlađeg, po općem sudu i tekstološki superiornog.⁵ Tijekom istog desetljeća Rim će ih, prema nekim navodima, ponuditi još dva, a do 1500. i kraja ere inkunabula pojavit će se po jedno milansko (1481) i parmsko (1481), dok će se Venecija istaknuti s čak tri, popraćena opsežnim komentarom Piera Marsa (1483, 1484, 1493).⁶ U doba punog zamaha humanizma Silijeva izdanja pojavljuju se i izvan Apeninskog poluotoka, pa će ih do polovine 16. st. Pariz i Lyon ponuditi po tri, Basel dva, a Leipzig, Firenca i Venecija po

² Usp. Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, prijevod S. G. C. Middlemore, Penguin Books, London, 1990, 168.

³ Usp. L. D. Reynolds, n. dj. (1), 389-391; L. D. Reynolds – N. G. Wilson, *Scribes and Scholars*, Clarendon Press, Oxford, 1999, 136-137.

⁴ Francesco Barbaro jedan je od onih koji su nakon vijesti o pronalasku rukopisa pismeno čestitali Poggiu: *Tu Tertullianum, tu M. Fabium Quintilianum, tu Q. Ascorium Pedianum, tu Lucretium, Silium Italicum, Marcellinum, tu Manilium Astronomum: Lucium Septimium, Valerium Flaccum, tu Caprum, Eutygium, Probum grammaticos, tu complures alios Bartholomaeo collega tuo adiutore, vel fato functos vita donastis, vel longo, ut aiunt, postliminio in Latium reduxistis*. Usp. R. Ellis, *Noctes Manilianae sive dissertationes in Astronomica Manilii*, Oxford, 1891, 230-231.

⁵ Za Sweinheimovo i Pannartzovo izdanje završna korektura dovršena je 5. travnja 1471. (*Anno Dñici Natalis MCCCCXXI die V mensis Aprilis, summo Pont. Paulo II. Veneto, anno Pont. VII, Jo. An. Epūs Alerieñ in insula Cyro recognitionem absolvit diebus circiter XV*), a Leto ističe 26. travnja 1471. kao datum dovršetka svojeg rada (*Opus jam neglectum Pomponius recognovit anno Domini M.CCCC.LXXXI, VI Kal. Maii. Rome*). Prvospomenuto izdanje sadržavalo je i Kalpurnijeva i Hesiodova djela, a tiskano je u 275 primjeraka. Usp. N. E. Lemaire, *Silii Italici Punicorum libri septemdecim* (vol. II), Parisiis, 1823, 446-447.

⁶ Točnost navoda o postojanju izdanja iz 1474. i 1480. upitna je jer ih od Silijevih priređivača spominje jedino Nicolaus Heinsius. Usp. F. Edward Cranz – Paul Oskar Kristeller, *Catalogus translationum et commentariorum: Medieval and Renaissance Latin Translations and Commentaries* (III), The Catholic University of America Press, Washington, 1976, 351.

jedno.⁷ Osim izmijenjene geografske distribucije izdavača novo stoljeće donosi i nov format knjige, pa skup i glomazan inkunabulski *folio* zamjenjuju ekonomičniji *quarto*, *octavo* te još manji formati. Do početka moderne kritike teksta u drugoj polovini 19. st. širom Europe bit će tiskano još tridesetak Silijevih izdanja, a danas je standardno ono Delzovo iz 1987.⁸ Među svim nabrojenim izdanjima za našu je kulturnu povijest zanimljivo lyonsko prvo, nastalo još u »herojsko« doba tiskarstva 1514. godine, te usko vezano uz ime dubrovačkog humanista Damjana Beneše (1476-1539).

Beneša je inače jedan iz četverolista najstarijih dubrovačkih latinskih pjesnika kojih su djela, nastala na prijelazu 15. i 16. st., ostala sačuvana, pri čemu njegova poezija nikad nije privukla pažnju koliko je to uspjelo pjesništvu ostale trojice – Karla Pucića, Ilije Crijevića i Jakova Bunića. Ipak, riječ je o pjesniku koji se na oba jezična medija humanizma – latinskom i grčkom – okušao u gotovo svim značajnijim pjesničkim vrstama onog vremena, za što i nema usporedivih primjera u nas, te iza sebe ostavio, ako ni zbog čeg drugog, a ono zbog količine stihova pažnje vrijedan opus. Tih više od 16000 latinskih versificiranih redaka nastajalo je tijekom čitava Benešina života, pa se u dva sačuvana autografnog kodeksa našlo i mladenačke ljubavne poezije nadahnute rimskim elegičarima, i pjesništva zrelijeg razdoblja, obilježena religioznim temama i aktualizacijama europskog političkog trenutka, sve do krune autorovih poetskih nastojanja, impozantna epa *De morte Christi* u gotovo 8500 heksametara dovršenih pred samu smrt.⁹

I dok se o Benešinu pjesništvu već podosta pisalo, lyonsko izdanje Silijeva epa ide u red slabije istraženih epizoda njegova humanističkog angažmana. Pun naslov ove rijetke edicije glasi *Silii Italici Opus de secundo bello Punico*, dok se iz kolofona doznaje da je tiskanje obavljeno o trošku Bartolomeja Trotha, siječnja mjeseca 1514, za vladavine francuskoga kralja Luja XII. (1498-1515). Izrađeno u *octavo* formatu i uz upotrebu kurzivnog sloga (*italica*), ovo je prvo izdanje Silijeva epa takve vrste otkako je 1501. zaslugom Alda Manuzija u Veneciji predstavljen taj inovativni tipografski koncept.¹⁰ Na listovima odnosno stranicama knjige nije provedena klasična paginacija, nego je naznačena folijacija, i to s obzirom na položaj lista unutar pojedinog sveščića izdanja. Dvadeset i tri sveščića označena su slovima abecede, od *a* do *z*, dok su posljednja dva označena s *AA* i *BB*. Broj folija unutar sveščića je, prema uobičajenom modelu, naznačen samo za prvu polovinu listova

⁷ Usp. N. E. L e m a i r e, n. dj. (5), 447-449.

⁸ Josef D e l z, *Silii Italici Punica*, Teubner, Stuttgartiae, 1987. Ovo izdanje nudi najpotpuniji uvid u tradiciju teksta Silijeva epa (str. V-LXXVIII).

⁹ O Beneši i njegovu pjesništvu usp. Vlado R e z a r, *Damjan Beneša: De morte Christi, Ex libris*, Zagreb, 2006, 11-93.

¹⁰ Aldovo prvo *octavo* izdanje bio je Vergilije, a tada predstavljeni slog *italica* zapravo je modifikacija duktusa kakav je u prepisivačku praksu uveo Poggiov suvremenik Niccolò Niccoli; Poggiov pak duktus predložkom je tiskarskog sloga koji danas nazivamo *roman* (*antikva*). O Aldu i razvoju tipografske djelatnosti usp. Martin L o w r y, *The World of Aldus Manutius*, Cornell University Press, Oxford, 1979. (u hrvatskom prijevodu Marka Gregorića i s pogovorom Aleksandra Stipčevića objavio Antibarbarus, Zagreb, 2004).

unutar sveščića (i-iiii). U estetskom pogledu, čitatelju je ponuđena maksimalna jednostavnost: kroz čitavu knjigu, osim na počecima odnosno završecima pojedinih pjevanja, po trideset i dva stiha naliježu na stranicu približnih dimenzija 17x10 cm, a uokviruju ih prazne margine i uobičajena tekuća glava. Jedino što razbija vizualnu monotoniju jesu ilustrirani inicijali početnih riječi u svakom od sedamnaest pjevanja epa. Sadržajnih dodataka viđenih u prethodnim izdanjima, poput Silijeva životopisa, *realia* ili pregleda sadržaja pojedinih pjevanja, nema; ipak, umjesto predgovora i pogovora izdanje je popraćeno dvama Benešinih pismima. Ona možda i nisu bila odveć zanimljiva suvremenu čitatelju, no iz današnje su perspektive i više nego dragocjena: naime, bez njih bi razumijevanje konteksta u kojem je došlo do lyonskog izdavačkog pothvata bilo potpuno nemoguće. Dapače, pisma su jedini pisani trag koji Benešino ime dovodi u vezu s ovim izdanjem, te je pitanje bi li se dubrovačkog humanista ikako moglo identificirati kao priređivača da pisma kojim slučajem nisu objavljena.¹¹

Uglavnom, ta dva tipično humanistički pisana teksta zapravo su Benešine poslanice nastale tijekom pripreme Silijeva izdanja, a upućene Firentincu Giovanbattisti Soderiniju, koji se u to vrijeme jednako kao i Beneša privremeno nalazio u Lyonu. Otkad su se i koliko dobro poznavali, nažalost je potpuno nepoznato. S jedne strane, sudeći po tonu i sadržaju pisama, moglo bi se govoriti o bliskom prijateljstvu: s druge pak strane, baš nijedna od sačuvanih Benešinih pjesama koje je posvećivao prijateljima ne spominje Soderinijevo ime, niti postoji ijedan drugi pisani trag koji bi potvrdio njihovu povezanost. Giovanbattista (1484-1528) je inače nećak Piera Soderinija (1452-1522), firentinskog gonfalonijera (1502-1512), koji je nakon izгона iz grada u razdoblju od 1512. do 1513. kao izbjeglica boravio i u Dubrovniku, pa možda i tadašnji Giovanbattistin boravak u Lyonu treba protumačiti u kontekstu političkih previranja.¹² Nećak Soderini za sobom nije ostavio nikakva pisana djela; tek se zna za njegovu povezanost s Niccolòdom Machiavellijem (1469-1527), s kojim je razmjenjivao pisma.¹³

Svoje prvo pismo Beneša započinje Platonom nadahnutim promišljanjem o odnosu Boga i na njegovu priliku stvorena čovjeka, kao zgodnim okvirom za postavku da su, kad su pjesništvo i govorništvo u pitanju, Vergilije i Ciceron idealni modeli prema kojima su se oblikovali ostali pjesnici i govornici, među njima i Silije Italik.¹⁴

¹¹ Na kraju ovog članka nalazi se prijepis obaju pisama. Izvorno naznačena folijacija teksta kako je donosi izdanje u prijepisu je proširena informacijom o tomu je li riječ o *recto* ili *verso* strani lista.

¹² Usp. Josip G e l c h, *Piero Soderini profugo a Ragusa*, Dubrovnik, 1894. Pierovo progonstvo pjesmom obilježava i Ilija Crijević (*Vat. Lat.* 1678: VII, 20), a Beneša u svojem pogovoru epu, sastavljenom svakako prije veljače 1514, nagađa da će Giovanbattista uskoro napustiti Lyon i vratiti se u Italiju.

¹³ Usp. pismo 114 i 116 u: Mario M a r t e l l i, *Niccolò Machiavelli: Tutte le opere*, Sansoni, Firenze, 1971.

¹⁴ Beneša se poslužio usporedbom pjesnika s magnetom iz Platonova *Iona*, dok je ostalo njegova slobodna interpretacija znamenite Platonove alegorije o pećini, zabilježene u djelu *Država*.

DAMIANVS BENESSA RHACVSEVS IO
ANNI BAPTISTAE SODORINO SAL.PL.D.

I quis rerum naturam Io. Bapt. cogitatione percurrat: paruis quibusdā, & leuibus oriri principijs quæque magna cognouerit. Cuius rei exemplum, humani uis ingenij satis amplum præbuerit, quod intelligendis statim sublimioribus rebus hebes, tenuiora quædā prius oportet: addiscat. Porro nihil alienum est in hominis natura conspici id, quod uniuersitati insitū dicimus. Illa. n. ea ratione constat: ut ex p̄ssa in singulis similitudo dei creatis eluceat: unaq; aliorū ueluti simulacra uideantur esse: quod cūcta unum imitentur exemplar: præstantq; ut germanā illam lucem, qua in ipsa origine emicere: simplicius hauriunt. Hinc Sodorine ad discendum de reip. statu Plato uiam habuit: dū excutitur apud præcos famosa quæstio: iustum idē ne est lege & natura? cuius in ciuili uita ipsoq; in homie ueluti duobus simulacris uim quæsiuit: illudq; tam præclarū opus edidit. Quorsum hæc? Silium Italicum cōmendare tibi gestio. Sed longa res petio: uerum dum Platonis meminisse datur occasio: nulli amphractus displicent. Si quod in hac poetices facultate miraculū est: illud mihi Vergilius plane uidei esse: aliosq; poetas censeri: ut proxime ad illū accedunt. Hic Platonicæ sententiæ subit recordatio: qui furore diuino poetas rapi censeat: eisq; ut cæteros rapiant, uim mutuari: exēplo magnetis annulum ferreū trahentis, insudentisq; cæteris uim eandem trahendi. Non iniuria ergo Siliū a Vergilio factū poetam putamus: cuius præcipuus imitator extitit. Nosti hūc, dum causas ageret: quem imitaretur: Ciceronē sibi delegisse: postea ad poetice cum sese referret: Vergiliū omni aliē di laude conatū sequi: ut a quibusdam ideo iudicaret: maiori

Slika 1. Siliij Italici opus De secundo bello Punico, Lugduni, 1514.

Zentralbibliothek Zürich, V S 200 opt.

Početak prve poslanice Giovanbattisti Soderiniju (a iv).

(Uz odobrenje Zentralbibliothek Zürich)

SILII ITALICI PVNI
CORVM LIBER
PRIMVS.

ARDIOR arma: quibus caelo se gloria
tollit.

Aeneadū: patiturq; ferox cenotria iura
Carthago. da musa decus memorare
laborum

Antiquae hesperiae: quantosq; ad bella
crearit:

Et quot Roma uiros: sacri cum perfida pacti
Gens caedmea super regno certamina mouit.
Quaesitumq; diu: qua tandem poneret arce
Terrarum fortuna caput. ter marte sinistro
Iuratumq; ioui foedus: conuentaq; patrum
Sidonii fregere duces: atq; impius ensis
Ter placidam suasit temerando rumpere pacem.
Sed medio finem bello, excidiumq; uicissim
Molitae gentes: propiusq; fuere periclo:
Quis superare datum. referasit dardanus arces,
Ductor agenoreas: obsessa palatia uallo
Poenorum: ac muris descendit roma salutem.
Tantarum causas irarum: odiumq; perenni
Seruatum studio: mandata nepotibus arma
Fas aperire mihi: superasq; recludere mentes.

Tamq; adeo magni repetam primordia motus.

Pygmalionis quondam per caerula terris
Pollutum suziens fraterno crimine regnum,
Fatali dido libyes appellitur ora.

Tum precio marcata locos: noua moenia ponit:
Cingere qua secto permixtum littora tauro.

Hic iuno ante argos (sic credidit alta uetustas)

a iii

Slika 2. Sillii Italici opus De secundo bello Punico, Lugduni, 1514.

Zentralbibliothek Zürich, V S 200 opt.

Početak prve knjige epa (a iii).

(Uz odobrenje Zentralbibliothek Zürich)

Pa kao što je prejaku svjetlost lakše gledati u odsjaju nego izravno, tako je i Silijevo pjesništvo, kao vjeran odraz vergilijanskog poetskog predloška, tek prikladan medij da se kroza nj spozna sva ljepota i sklad prauzora. Hvaleći tako biranim riječima Vergilija, a tek potom i njegova oponašatelja, pisac predgovora završava neočekivanom autoreferencijalnom digresijom i otkriva kontekst u kojem se latio izdavačkog pothvata. Saznajemo, naime, dotad nigdje drugdje spomenut podatak da je Beneša zapravo pomorski trgovac, a da je izdanje u nedavno izumljenu džepnom formatu priredio zato da bi obrazovaniji ljudi i na putovanju mogli drugovati s najboljim piscima, a da im njihova djela pritom ne budu odviše glomazna prtljaga.¹⁵ Tekst pak izvornika pokušao je, tvrdi, poboljšati, no sumnja da u tomu može imati uspjeha onaj kojeg je trgovina dovela na rub financijskog sloma, dok robu koja se donedavno prodavala dvostruko skuplje sada, kaže, ne može prodati niti po nabavnoj cijeni.¹⁶

U drugom pak pismu, napisanom pred samo tiskanje djela, nakon opetovane kraće pohvale Silijeva i Vergilijeva pjesništva krenut će Beneša ponovno se opravdavati za eventualne priređivačke propuste, jer da je sve radio pritisnut poslovnim brigama.¹⁷ Ovdje napokon, makar tek površno, progovara o okviru poduzeta filološkog posla: premda u danim okolnostima nije mogao učiniti više, kaže da se ipak potrudio djelo nagršeno barbarštinom proteklih stoljeća očistiti od pogrešaka (*multa falsa castigavimus*), i na oštećenim mjestima nadopuniti (*manca et mutilata quae erant restituvimus*). Mjesta na kojima ni sam nije bio siguran kako ih popraviti označio je, napominje, marginalnim »ručicama« da sljedeće emendatore upozori na problem, no spomenute oznake ipak se nisu našle u tiskanom izdanju. Ne želi se osvrtni na propuste prijašnjih priređivača, i radije sebi na teret pripisuje ona mjesta koja nisu dobro shvaćena. Ipak, smatra da za brojne slabosti koje se zatječu u tekstu čak i nije isključivo kriva rukopisna tradicija, nego mu se čini da sam pjesnik zapravo nije stigao završno dotjerati tekst epa.¹⁸

Nedvojbeno je da je ovaj Benešin kratak filološki osvrt ostavio više pitanja nego što je pružio odgovora, pa tako, između ostalog, i ono o tekstualnom predlošku

¹⁵ Usp. prijepis pisama (a iiv): *Hunc (sc. Italicum) pugillarem facere, quo ferri commodius possit, curavimus typis nuper inuentis, ne desit quicquam unde studiosi proficient, cum liceat uel peregrinantibus optimos quosque authores gestare sine multa sarcina*. Pridjev *pugillaris* znači »onaj koji se može držati u ruci«, a u nas je ostao sačuvan u kolokvijalnom izrazu »budelar«.

¹⁶ Nakon 1508. pa sve do 1516. Benešino se ime ne nalazi ni na jednom popisu dubrovačkih dužnosnika, a 1508. sklopljen predbračni ugovor te dokument koji potvrđuje da je 25. studenog 1515. između njega i Jakomine Pucić sklopljen brak još jasnije uokviruju razdoblje u kojem je Beneša kontinuirano izbivao iz Grada. Iz ovog pisma predgovora postaje jasno da je razlog izbivanja bila pomorska trgovina. Usp. *Specchio del Maggior Consiglio*, 1500-1599, ser. 21.1., sv. 2 (Državni arhiv u Dubrovniku).

¹⁷ Usp. prijepis pisama, BB iiv: *Sed poenitet me interea, quod librum emendauerim, dixisse: maioris operae id est quod nos non dicam oscitabundi – ociosorum est enim hoc – sed pleni angoribus fecimus...*

¹⁸ *Ibid.*

na temelju kojeg je oblikovao svoje vlastito čitanje. Iz njegove formulacije *codicem emendavi* isprva bi se pomislilo da je izdanje priredio emendirajući kakav rukopisni primjerak epa: njih se do danas, spomenimo, sačuvalo 32, a u ono ih je doba vjerojatno bilo i više.¹⁹ Međutim, sva je prilika da se Beneša ipak poslužio nekim od dostupnih tiskanih izdanja, pri čemu kao uvjerljiv pokazatelj da je tomu tako može poslužiti stih koji se u modernim izdanjima u X. knjizi čita pod rednim brojem 125. Taj je tiskarskom pogreškom ispao u prvom rimskom izdanju *Punica*, a nema ga niti u parmskom (1481), milanskom (1481) i prvom mletačkom (1483), odnosno u svim sljedećim izdanjima do kraja 16. st. koja su nastajala na temelju upravo spomenutih. Dotični stih u lyonskom izdanju također nije otisnut, pa valja pretpostaviti da i ono pripada netom spomenutoj filijaciji.²⁰ No, premda Delz tumači da se Benešino izdanje naslanja na parmsko, spominjanje, makar i uzgredno, Marsova izdanja u Benešinu pismu sugerira da se predložak za lyonsko ipak krije u onom mletačkom iz 1483.²¹ Dapače, svaku bi sumnju u to trebao napokon ukloniti podatak da na mjestu velike lakune od osamdesetak stihova (VIII, 144-223) koju su sadržavali i najstariji rukopisi, a na koju prvi komentarom upozorava upravo Piero Marso, Beneša, umjesto komentara, znakovito ostavlja poveći prazan prostor koji jasno sugerira manjak teksta.²²

Kako god bilo, prva zabilježena reakcija učenog svijeta na filološku relevantnost lyonskog izdanja nije bila povoljna. Ambrosius Nicander, priređivač izdanja Silijeva epa koje se već sljedeće, 1515. godine pojavilo pod okriljem ugledne firentinske izdavačke kuće Giunti, u svojem je predgovoru omalovažio domete Benešina izdavačkog pothvata, uz riječi: *Nam Silius ille quem Damianus quidam Benessa nuper emendavit, quis non exscriptum ex illo qui vulgo circumfertur, ignoret?*²³ Podcjenjivanju Benešina uratka možda je kumovao i načelno slab ugled što ga je uživao Benešin izdavač Troth, na zlu glasu zbog doslovnog kopiranja tek objavljenih Aldovih izdanja i činjenice da su mu knjige iz spomenutih razloga često izlazile u žurbi i tipografski nedovoljno dotjerane.²⁴ Ipak, prvo tekstološki

¹⁹ Najstariji rukopisi iz 15. st. jesu: F G L (svi u Firenci, F iz 1480-ih je najbolji, G iz 1440-ih je nastariji, dok je L iz 1457); S (*Sangallensis*, vjerojatno iz 10. st.), iz kojeg je napravljen Poggiov apograf, izgubljen je, kao i C (*Coloniensis*), koji je navodno bio iz 9. st.; već u 16. st.: prije nego što je C nestao, nedostajale su mu dio pretposljednje i čitava posljednja knjiga. Kvalitetni su i O (*Oxoniensis*) i V (*Vaticanus*). Usp. F. Edward C r a n z – Paul Oskar K r i s t e l l e r, n. dj. (6), 364-365; L. D. R e y n o l d s, n. dj., 391 (1); J. D e l z, n. dj. (8), IX-LXIV.

²⁰ Usp. J. D e l z, n. dj. (8), XLIX, LXX.

²¹ Usp. prijepis pisama, BB iiv: *Quae Petrus Marsus perperam legit, praetereo.*

²² Usp. lyonsko izdanje, l iiii (bez oznake folija).

²³ Usp. predgovor Nikandrova izdanja Silijeva epa iz 1515, a ii.

²⁴ Aldo je itekako bio svjestan što se s njegovim *octavo* izdanjima događa u Lyonu, pa je već 1503. objavio proglas *Aldi monitum in Lugdunenses typographos*. Renouard je pobrojao 64 slučaja krivotvorenja Aldovih izdanja u Lyonu u razdoblju od 1502. do 1527, pri čemu su za dobar dio odgovorni upravo Bartholomaeus Troth kao knjižar i Balthazar de Gabiano kao tiskar. Točan broj njihovih krivotvorina nije poznat jer su se lyonska »piratska« izdanja pojavljivala i bez kolofona, a bila su objavljivana i kao doslovni pretisci djela već

DAMIANVS BENESSA IOANNI BA
PIISTAE SODOKINO. S. D.

MD finem perducto iam opere fateor mis
hi contigisse: quod usu persepe nauigā
tibus euenit: ut quas oras animo cōcō
perant antea: perlustratis postea conspe
ctisq; ipsa oculorum acie multo certiora
tradere possint. Ac memini me in episto
la (quæ huic operi præponitur) a te non iniuria reprehens
sum, tametsi uera ut aiebas locutum non tamē propria tem
pori nec loco. Qui Vergilium laudauerim: cum Silium des
berem: cuius censures laudibus derogatum: quoniam frigidū
laudatur. Ego equidem et a principio non ab re me facturū
putaui: si eius laudes cum Vergilio coniungerem: & nunc
multo clarius animo prouideo: conferendisq; utriusq; uirtu
tibus quos fructus ea res studiosis allatura est. Possem (nisi
epistolæ breuitas prohiberet) indicare locos eosdem ab utro
q; pertractatos & eos cum ab uno incohatos & luculentiss
sime exornatos, tum ab altero sedulo expetitos: in quibus
uires ingenū promeret. Eodem pertinent tot uerborum &
sententiarum figuræ: quas alter usurpat elegantissime: apte
alter imitatur. Sed ingenue tamen illud oportet fateri: ma
teria superari Vergilium: cum quo certatur oratione. Nam
Romanorum res illustriores & magis amplæ fuisse: quam
quas Troia profectus in Italia gessit Aeneas. Ac tantum in
teresse constat: quantum dignitas ætatis ac splendor quidā
& imperij maiestas præcelluit superioris sæculi simplicita
ti: hominibus scilicet nondum aspirantibus ut toti terrarū
orbi uelint imperare. Verū tametsi multo difficiliora sunt,
obscuris ut ait Plinius lucem addere, nouitatem uetustis: re
centia tamen hæc ad exemplum augustiora sunt: quo magis
uera uidelicet. Illud quoq; capere te non parua poterit dele

BB ü

Slika 3. Siliij Italici opus *De secundo bello Punico*, Lugduni, 1514.
Zentralbibliothek Zürich, V S 200 opt.
Početak druge poslanice Soderiniju (BB ii).
(Uz odobrenje Zentralbibliothek Zürich)

mo Laurētiōq; uiris heroica uirtute præditis dici poterant:
epistolæ breuitas non finit: uerum alias tecum sæpenumero
licebit: eorumq; egregie facta beniuolorū saltem memoria
prosequemur. Vnice te amo Ioan. Bap. meq; tibi officio &
hac parua opera utcumq; uolui fidem obstringere. monimē
tum igitur apud te habebis: quo diu mei memneris. Nam
quando iterum nos uidebimus: nescio: tu enim in Italiā res
diturus es: aut in Gallia remanebis: ego adita Britānia Asi
am petere cogito: inde in patriam reuersurus. Verum nihil
detrinēti loci intercapedine mutuæ beniuolētiæ fiet: si ope
ra mea poetæ huiusce studiosior fueris: quantumq; proficiē
es: amori tantum accedet. Vale.

Impressum Lugduni expensis Bartholomei Troth .M.
D.XIIII. anno salutis: mense Ianuario. regnante diuo Lu
douico. xij. huius nominis rege Francorum.

Registrum.

a. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. x. y. z. AA. BB.

Slika 4. *Silii Italici opus De secundo bello Punico*, Lugduni, 1514.
Zentralbibliothek Zürich, V S 200 opt. Završetak poslanice i kolofon (BB iiii).
(Uz odobrenje Zentralbibliothek Zürich)

ozbiljnije priređeno izdanje *Punica* koje je tekst ponudilo na temelju filološkog vrednovanja većine dotadašnjih edicija, ono Alfreda Drakenborcha iz 1717, presudno utječe na daljnju recepciju Benešina čitanja Silijeve epa. Ondje je, naime, u predgovoru iznesen veoma loš sud upravo o Nikandrovu izdanju, čiji su neumjereni filološki zahvati unakazili tekst izvornika, umjesto da se, kako kaže Nizozemac, »ugledao na nekog Damjana Benešu, kojeg nezasluženo proziva za prepisivanje već postojećeg izdanja«. ²⁵ Drakenborch očigledno nije u rukama držao Benešino izdanje, nego mu je bilo poznato samo onoliko koliko o njemu Nikander progovara u svojem predgovoru, i zapravo svojim riječima nije pohvalio Benešu, nego je jednostavno rekao da je svaki izdavački postupak, pa i onaj Benešin, bolje od onoga što je Siliju učinio Nikander. No, kao filološki autoritet, već je samim svojim spominjanjem »nekog Damjana Beneše« u pozitivnom kontekstu utjecao na to da kasniji priređivači svrate pažnju i na to izdanje.

Rezultat: ne samo da do polovine 19. stoljeća sva ugledna izdanja Silijeve epa u svoj tekst uvrštavaju i pojedina Benešina čitanja, nego se, štoviše, o lyonskom izdanju izražavaju u superlativima. Jean Baptiste Lefebvre, priređivač najutjecajnijeg od spomenutih, 1781. kratko i jasno o Benešinoj verziji kaže: *post editionem Pomponii optima inter veteres*. ²⁶ Da bi ova ocjena dobila kontekst i težinu, evo kako odmah zatim prosuđuje Silijevo izdanje što ga je 1523. izdala ugledna kuća Alda Manuzija: *Pessima editio, nec spectanda, nisi longum fragmentum, vere Silianum, reddidisset*. ²⁷ Lefebvreove riječi ističe bipontsko izdanje (Zweibrücken, 1784), odnosno londonsko iz 1792, dok će priređivač göttingenskog, Georg Rupert, 1795. reći: *Critica certe cura et subtilitate Benessa omnes cum saeculi XV*.

---

tiskanih kod Alda, i kao vlastita nova izdanja koja su svojim izgledom samo podsjećala na tzv. *aldine*. Takav je slučaj i sa Silijem, koji je kod Alda tiskan tek 1523, iza njegove smrti. Usp. M. L o w r y, n. dj. (10), 121-122; Antoine Augustin R e n o u a r d, *Annales de l'imprimerie des Alde* (vol. II), Paris, 1803, 197-206.

²⁵ Usp. N. E. L e m a i r e, n. dj. (5), 437: *Martinum Herbiolensem et Buschium proxime excepit Ambrosius Nicander Toletanus, qui editioni Juntinae anni MDXV praefuit. Magnifice hic in praefatione ad Laurentium Medicem testatur, Silium »sua arte faberrime politum, et pervigili cura serenitati pristinae restitutum ope vetustissimi exemplaris Roma advecti, atque omnibus maculis detersum defecatumque esse.« Verum tantum abest, ut splendida haec dicta factis aequaverit, ut potius omnia contraria praestitisse dicendus sit. Nulli enim scriptorum, qui ex miserissimo bonarum artium naufragio elapsi monumenta ingenii ad nostram memoriam propagarunt, plura ac scelestiora vulnera infixit aut feda priorum temporum barbaries, aut infausta librorum inscientia, et audax Criticorum temeritas, quam Silio intulit inconsiderata hujus hominis mutandi prurigo et insania, ut passim ex annotationibus nostris patebit. Utinam igitur imitari maluisset exemplum Damiani cuiusdam Benessae, quem reprehendit, quod Silium a se emendatum iactet, quum ex illo, qui vulgo circumferebatur, descriperit! Nam si ipse etiam id facere in animum induxisset, viri docti operae et labori in tot ineptissimarum lectionum monstris exhaerendis, quae passim invitit Musis et Apolline tersissimo poetae obrusit, parcere potuissent.*

²⁶ Usp. Jean Baptiste L e f e b v r e, *Caii Silii Italici de Bello Punico Secundo poema*, Parisiis, 1781, xi.

²⁷ *Ibid.*

*tum XVI. editores superavit.*²⁸ Napokon, posljednje veliko izdanje koje u kritičkom aparatu navodi i pojedine Benešine lekcije jest ono Lemairevo iz 1823. Uz tek ponešto izmijenjen izbor tekstualnih svjedoka u odnosu na Lefebvreovo izdanje, a sasvim naslonjen na Rupertijev model, i Lemaire uspoređuje četiri rukopisa i tek pet probranih tiskanih izdanja: tri rimska, parmsko, milansko i Benešino lyonsko.²⁹

S kritičkim izdanjima koja se pojavljuju od druge polovice 19. st., odnosno početka ere suvremenog priređivanja klasičnih autora, tekstološki relevantnim postaje, dakako, rukopisni materijal, pa Benešino ime nestaje s popisa kolacioniranih tekstova. Ipak, ne može se reći da su novonastale okolnosti izdanju naškodile i bacile ga u zaborav. Naprotiv, danas je Benešin Silije u međunarodnim okvirima opet zanimljiv, sada kao vrijedan bibliofilski raritet, jer ga povijest tiska ubraja u egzotično društvo lyonskih krivotvorina Aldovih izdanja. Dakako, neusporedivo veća je vrijednost koju to izdanje ima za našu kulturnu povijest, s obzirom na činjenicu da se na priređivanje i tiskanje djela klasičnih autora u to doba od naših humanista osim Beneše odvažio još samo Šibenčanin Ivan Polikarp Severitan (1472-1526).³⁰ I dok se u javnim knjižnicama Europe i Amerike čuva još dvadesetak primjeraka Benešina Silija, u Hrvatskoj se danas nalazi tek jedan jedini, i to u Državnom arhivu u Dubrovniku.³¹

I da se na koncu vratimo Benešinu pismu-pogovoru: on ga kraju privedi pohvalom »najkršćanskijih« francuskih kraljeva, napose aktualnog Luja XII, uz zaviz na jedinstvo kršćanskih vladara u borbi protiv nadiruće turske opasnosti.

²⁸ Usp. Societas Bipontina, *Caii Siliii Italici Punicorum libri septemdecim*, Biponti, 1784, XIII, XVII; B. F a u l d e r, *Caii Siliii Italici Punica* (vol. II), Londini, 1792, 267; Georg Alexander R u p e r t i, *Caii Siliii Italici Punicorum libri septemdecim*, Goettingae, 1795, LVIII-LIX.

²⁹ Usp. N. E. L e m a i r e, *Siliii Italici Punicorum libri septemdecim* (vol. I), Parisiis, 1823, XI.

³⁰ Usp. *Dionisii Apollonii Donati De octo orationis partibus libri octo ad novam et optimam limam deducti et Senecae Iunioris Ethycorum libri quattuor, cum commentariis M. Io. Policarpi Severitani Sibenicensis*, Perusiae, 1517. Spominju se i Severitanovi komentari uz Perzija, Juvenala i Plinija. Usp. Ivan Polikarp S e v e r i t a n, *Monoregija*, Golden marketing, Zagreb, 1998, 46-52.

³¹ Usp. Biblioteca Nazionale Centrale Roma 6.9.G.7; 6.5.F.6; Biblioteca Vaticana, Rossiana 5.975; Biblioteca Nazionale Centrale Firenze RARI.Ald.2.5.5; RARI.Ald.2.5.6; Biblioteca Capitolare Finia Di Gravina Di Puglia FINIA G CINQ 345; Biblioteca Nazionale di Torino RIS.30.118; Biblioteca Civica di Cuneo AN.CN0037.516; Biblioteca del Seminario Maggiore Parma (nedostupna signatura); Zentralbibliothek Zürich V S 200 opt; Thüringer Universitäts und Landesbibliothek Jena 8 Bibl.Bjelk.358; BN Paris Yc. 7087; Yc. 808; BL London G. 9825; University of Cambridge F.151.d.4.7; Bodleian Library, BLL Spec. Coll. 0660 b 12, Antiq.f.F.1514.I; John Rylands Library Manchester, Christie Coll./34 g 12; Yale University Library Gns 65b513b; Harvard University Library, Houghton Ls 32.2; Illinois University Library X 871 S61514; UCLA Library Z233. A41 S58.

Primjerak Benešina izdanja Silijevega epa koji se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku (fond *Ragusina*) nosi signaturu R 61. Premda je na marginama stranica knjige uočljiv veći broj rukom pisanih opaski, rukopis i narav bilješki ipak ne upućuju na to da bi se radilo o Benešinu vlastitom primjerku.

Ne bez obzira prema firentinskom podrijetlu svojeg prijatelja Soderinija kojem je izdanje posvećeno, Beneša ističe i spasonosan izbor Giovannija Medicija za papu Leona X: za pohvalu pak njegova oca Lorenza i pradjeda Cosima pismo, kaže, ne pruža dovoljno mjesta. Napokon, završit će Beneša podatkom da mu je sad, financijski gotovo slomljenu, iz Lyona krenuti u Britaniju, pa potom u Aziju, nakon čega će konačno put domovine.³² I uistinu, od 1515. arhivski ga spisi iz godine u godinu bilježe u Dubrovniku, koji više neće napustiti do smrti u prosincu 1539. Neobičan u svojem pjesničkom izrazu, Beneša neobičnim ostaje i u svojoj biografskoj natuknici: nepokolebljivi humanist tako svoju trgovačku karijeru umjesto poslovnim uspjehom okrunjuje ovim iznimnim filološkim pothvatom. Naglašavamo – iznimnim jer valja imati na umu da su Silijeva *Punica* sa svojih 12000 stihova najduži sačuvani rimski ep i da su u njegovu priređivanju i prije i poslije Beneše u pravilu sudjelovali ugledni profesionalni humanisti. U tom svjetlu ono što je Beneša učinio kao *dilettante*, gotovo usput, u brodskom potpalublju i pod teretom financijskih problema, izgleda još impresivnije.

---

³² Usp. prijepis pisama, BB iiiv: *...ego adita Britannia Asiam petere cogito, inde in patriam reversurus...*